

„Mert szükség, hogy botránkozások essenek...”

RENÉ GIRARD

René Girard 1923-ban született Avignonban. 1947-től az Egyesült Államokban tanult, majd többek között a stanfordi és a duke-i egyetemen tanított összehasonlító irodalmat. 2005-ben a Francia Akadémia tagjává választották. A mimetikus elmélet kidolgozójaként vált ismertté, a vágy mimetikus jellegével és a bűnbak-képzés mechanizmusának teológiai jelentőségével foglalkozik. Önmagát elsősorban az erőszak és a vallás antropológusának tekinti. Az alábbi szöveg a szerző *Je vois Satan tomber comme l'éclair* (Grasset, Paris, 2000) című könyvének némileg rövidített első fejezete.

Figyelmes vizsgálat kimutatja, hogy a Biblia, illetve az evangéliumok a vágy és a vágyból adódó konfliktusok eredeti és fel nem ismert elméletét tartalmazzák. E koncepció régiségének belátásához gondoljunk csak a Teremtés könyvében olvasható bűnbeesés történetére, vagy a Tízparancsolat teljes egészében a felebaráttal szembeni erőszak tilalmának szentelt második részére.

A hatodik, a hetedik, a nyolcadik és a kilencedik parancsolat legalább annyira egyszerű, mint amennyire rövid. A legsúlyosabb erőszakos cselekedeteket tiltják, azok súlyossága sorrendjében: „Ne ölj! Ne paráználkodj! Ne lopj! Ne tégy hamis tanúságot felebarátod ellen!” A tizedik, egyben utolsó parancsolat hosszúsága és tárgya által egyaránt eltér a korábbiaktól, ugyanis nem *cselekedetet*, hanem *vágyat* tilt: „Ne kívánd meg felebarátod házáat! Ne kívánd meg feleségét, se rabszolgáját, se rabszolganőjét, se marháját, se szamarát, semmijét se, ami az övé!” (Kiv 20,13–17).

A modern Biblia-fordítások alapján véve nem meglepő, mégis tévútra vezetik az olvasókat. A „megkívánni” ige azt sugallja, hogy itt valamiféle különleges, pusztán a megrögzött bűnözőket jellemző vágyról van szó. Csakhogy a „megkívánni” szóval fordított héber kifejezés egyszerűen azt jelenti: „vágyakozni”. Ez a szó jelöli Éva vágyakozását a tiltott gyümölcs iránt, az eredendő bűn vágyát.

Egyáltalán nem valószínű, hogy a Tízparancsolat a legfőbb, mind közül leghosszabb parancsolatát egy marginális, pusztán egy kisebbséget érintő vágy tilalmának szentelné. A tizedik parancsolatban kétségtelenül a minden embert jellemző vágyakozásról, magáról a vágyról van szó.

Ha a Tízparancsolat tiltja a leggyakoribb vágyat, vajon nem érdemli-e meg azt a szemrehányást, amelyet a modern világ szinte egyhangúlag felhoz a vallásos tilalmakkal szemben? A tizedik parancsolat vajon nem esik-e az önkényes tiltás vétségébe, a szabadság irracionális gyűlöletébe, amit a modern gondolkodók szemére vetnek a vallásoknak általában, különösen is a zsidó-keresztény hagyománynak?

Mielőtt elítélnénk a tilalmakat mint „haszontalanul elnyomó” jellegűeket, mielőtt lelkesen ismételnénk a „68-as májusi események” által híressé tett formulát: „tilos megtiltani”, helyénvaló elgondolkodni a tizedik parancsolatban meghatározott, vagyis a felebarát javaira irányuló vágy jellegéből adódó következményeken. Ha ez a vágy valamennyi közül a leginkább jellemző az emberre, akkor mi történne, ha tiltás helyett tolerálnánk, vagy éppen bátorítanánk? Állandósulna a háború az emberi csoportokon, alcsoportokon és családokon belül. Megnyílna az út Thomas Hobbes hírhedt rémképe, a *mindenki harca mindenki ellen* előtt.

Ahhoz, hogy feleslegesnek tartsuk a kulturális tilalmakat, miékként azt meglehetősen átgondolatlanul ismételnék a „modernitás” demagógjai, a legszélsőségesebb individualizmushoz kellene csatlakoznunk, amelyik az individuumok, vagyis az *emberi vágyak totális autonómiáját* tételezi. Más szóval, azt kellene gondolnunk, hogy az emberek természetükből adódóan arra hajlanak, hogy *ne vágyakozzanak* felebarátaik javai után. Elegendő elnézni valamilyen csecsebecse miatt vitatkozó két gyermeket vagy felnőttet ahhoz, hogy belássuk, ez a posztulátum hamis. A Biblia tizedik parancsolatát az ezzel ellentétes, egyedül realista posztulátum alapozza meg. Ha az individuumok természetükből adódóan hajlamosak arra vágyakozni, amit felebarátaik birtokolnak vagy pusztán kívánnak, akkor az emberi csoportokon belül nagyon erős a rivalizáló konfliktusokra mutató tendencia. Ha nem lenne ellensúlyozva, ez a tendencia folyamatosan fenyegetné valamennyi közösség harmóniáját, sőt életben maradását.

A rivalizáló vágyak azért is nagyon félelmetesek, mert kölcsönösen felerősítik egymást. Az eszkaláció és a rálicitálás elve uralja az ilyen típusú konfliktusokat. Olyannyira banális jelenség ez, olyannyira jól ismert mindenki által, olyannyira ellentétes az önmagunkról alkotott képpel, következésképpen olyannyira megalázó, hogy inkább nem veszünk róla tudomást, és úgy teszünk, mintha nem létezne, miközben teljes bizonyossággal tudjuk, hogy igenis létezik. Ez a realitással szembeni közömbösség olyan luxus, amelyet az archaikus társadalmak nem engedhettek meg maguknak. A felebarát javaira irányuló vágyat tiltó törvényhozó valamennyi emberi közösség első számú problémáját igyekszik megoldani: a közösségen belüli erőszak problémáját.

A tizedik parancsolatot olvasva olyan érzésünk van, mintha asszisztálnánk kimunkálásának intellektuális folyamatánál. Az emberek egymás elleni harcának megakadályozása érdekében a törvényhozó először is igyekszik tilalom alá vonni minden olyan tárgyat, amelyek miatt az emberek folyamatosan vitatkoznak, és úgy dönt, összeállít róluk egy listát. Ugyanakkor gyorsan ráébred arra, hogy túlságosan is sok ilyen tárgy létezik: nem képes valamennyit előszámlálni. Tehát hirtelen félbehagyja a felsorolást, le-

mond arról, hogy a hangsúlyt a mindig változó tárgyakra helyezze, és afelé fordul, ami — helyesebben, aki mindig jelen van: a felebarát, a szomszéd felé, akivel kapcsolatban világos, hogy *mindazt kívánjuk, ami az övé.*

Ha azok a tárgyak, amelyekre vágyakozunk, mindig a felebarátunkhoz tartoznak, akkor nyilvánvalóan a felebarátunk teszi azokat kívánatosná. Következésképpen a tilalom megfogalmazásában a felebarátnak kell a tárgyak helyébe lépnie, és természetesen a helyükbe is lép a parancsolat legvégén, amely már nem az egyenként előszámlált tárgyakat tiltja, hanem *mindazt*, ami a felebaráté. Amit a tizedik parancsolat felvázol — anélkül, hogy explicit módon meghatározná —, az egy „kopernikuszi fordulat” a vágy megértését illetően. Azt hisszük, hogy a vágy objektív vagy szubjektív, valójában azonban mindig egy másik emberen, a legközelebbi harmadikon, a felebaráton alapul, aki értékessé teszi a tárgyakat. Az emberek közötti béke fenntartása érdekében a tilalmat annak a félelmetes megállapításnak figyelembevételével kell meghatározni, hogy vágyaink modellje a felebarátunk. Ezt nevezem én mimetikus vágnak.

A mimetikus vágy nem mindig, de gyakran konfliktusos jellegű, olyan okokból kifolyólag, amelyeket a tizedik parancsolat nyilvánvalóvá tesz. A tárgyat, amelyre felebarátom példáját követve vágyakozom, felebarátom szeretné megőrizni, megtartani a saját használatára, nem fogja hagyni, hogy csak úgy, küzdelem nélkül elvegyem tőle. Tehát a vágyam ellenállásba ütközik, de ahelyett, hogy beletörődne és átirányulna valamilyen más tárgyra, tíz alkalomból kilencszer ellenszegül és megerősödik, a korábbinál csak jobban utánozva modelljének vágyakozását. (...) Az utánzás magán az ellenségeskedésen belül erősödik fel, csakhogy a rivális felek minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy elleplezzék a másik és önmaguk előtt is e megerősödés okát. Ennek a fordítottja is igaz. Riválisom vágyát utánozva azt az érzést keltem benne, hogy jó oka van vágyani arra, amire vágyakozik, illetve birtokolni azt, amit birtokol, és vágyának intenzitása megkettőződik.

Általános érvényű törvény, hogy a nyugodt birtoklás gyengíti a vágyat. Modellemnek riválist adva bizonyos módon visszatszolgáltatom neki azt a vágyat, amit tőle nyerek. Modellel szolgáltatom neki saját modellem számára, és vágyam látványa megerősíti az ő vágyát éppen akkor, amikor szembeszállva velem megerősíti az én vágyamat. Például egy olyan férfi, akinek a feleségét megkívánom, az idő múlásával talán már nem is kívánja őt, de ellankadt vágya az én vágyammal kapcsolatba kerülve újra életre kel...

A vágy mimetikus természete számot ad az emberi kapcsolatok szokásosan hibás működéséről. A társadalomtudományoknak számolniuk kellene egy olyan jelenséggel, amelyet nagyon is *normálisnak* kell minősítenünk, azonban a társadalomtudomá-

nyok a viszályban továbbra is makacsul valamiféle véletlenszerűt és előre nem sejthetőt látnak, következésképpen szerintük lehetetlen számot vetni vele a kultúra tanulmányozása során.

Nem egyszerűen vakok vagyunk a világunkban létező mimetikus rivalizálásokkal szemben, de valahányszor csak ünnepeljük vágyaink hatalmát, még meg is dicsőítjük azokat. Gratulálunk magunknak ahhoz, hogy lelkünkben hordozunk egy olyan vágyat, amely a „végtelen dolgok kiterjedésével” bír, de azt nem látjuk, hogy mit takar ez a végtelen: a felebarát bálványimádását, amely szükségszerűen társul önmagunk bálványozásához, csak-hogy rosszul illik ez utóbbihoz. A kettős bálványimádásunkból fakadó kibogozhatatlan konfliktusok a legfőbb forrásai az emberi erőszaknak. Minél kétségbeesettebben igyekszünk önmagunkat imádni, minél inkább „individualistának” hisszük magunkat, annál jobban mintegy kényszerítve vagyunk csodálattal viselkedni felebarátunk iránt, ami aztán gyűlöletté változik. Ennek akar véget vetni a Leviták könyve a híres parancsolattal: „Szeresd felebarátodat, *mint* tenmagadat!” (Lev 19,18), vagyis se jobban, se kevésbé, mint önmagadat.

A vágyak rivalizálása nem pusztán a végletekig fokozódásra hajlamos, hanem a végletekig fokozódva a környezetre is áttérjed, áttevődik a hamis végtelenre hozzánk hasonlóan szomjazó harmadik személyekre. Az emberek közötti erőszak legfőbb forrása a mimetikus rivalizálás. Nem véletlenszerű, de nem is holmi „agresszív hajlam” vagy „agressziós ösztön” gyümölcse. A mimetikus rivalizálások olyannyira intenzívvé válhatnak, hogy a rivális felek kölcsönösen diszkreditálják egymást, eltulajdonítják egymás javait, elcsábítják egymás házastársát, végül pedig még a gyilkosság elől sem hátrálnak meg. Az olvasó bizonyára észrevette, hogy ismételten, igaz, ezúttal a Tízparancsolathoz képest fordított sorrendben említettem a tizedik parancsolatot megelőző négy parancsolat által tiltott négy legfőbb erőszakos cselekedetet, amelyeket már felsoroltam a fejezet élén.

A Tízparancsolat azért szenteli legfőbb parancsolatát a felebarát javaira irányuló vágy tiltásának, mert világosan felismeri, hogy ez a vágy a felelős a korábbi négy parancsolatban tiltott erőszakos cselekedetekért. Ha nem kívánnánk meg felebarátaink javait, sohasem esnénk gyilkosság bűnébe, sem házasságtörésbe, sem lopásba, sem hamis tanúságba. Ha az emberek tiszteletben tartanák a tizedik parancsolatot, feleslegessé válna az azt megelőző négy parancsolat.

Ahelyett, hogy az okkal kezdené, majd a következményekkel folytatná, ahogyan egy filozófiai értekezés járna el, a Tízparancsolat fordított sorrendet követ. Először a legsürgősebb dolgot igyekszik kivédeni: az erőszak elkerülése érdekében tiltja az erőszakos cselekedeteket. Azután fordul az ok felé, és felfedezi a felebarát által inspirált vágyat. Tehát ezt tiltja, azonban csak

annyiban teheti, amennyiben a vágyott tárgyakat törvényesen birtokolja a rivális felek egyike. Nem bátorítalaníthatja el a vágy *mindenféle* rivalizálását. (...)

A tizedik parancsolat által jelzett és előkészített forradalmi változás az evangéliumokban bontakozik ki. Jézus azért nem beszél sohasem tilalmakról, hanem mindig modellekről és utánzásról, mert a végsőkig viszi a tizedik parancsolat tanítását. Nem nárcizmusból fakadóan tanácsolja nekünk, hogy utánozzuk őt, hanem hogy eltérítsen minket a mimetikus rivalizálásoktól. Pontosán mire is kell Jézus Krisztus utánzásának irányulnia? Nem a létmódjára vagy a személyes szokásaira; erről sohasem esik szó az evangéliumokban. Jézus még csak nem is valamiféle aszketikus életszabályt javasol, mint például Kempis Tamás és az ő híres *Krisztus követése*, bármily csodálatra méltó is e mű. Jézus arra hív bennünket, hogy az ő saját *vágyát* utánozzuk, azt a lendületet, amely őt, Jézust irányítja kitűzött célja felé: a lehető legjobban hasonlítani az Atyára.

A Jézus vágyának utánzására szóló felhívás talán paradoxnak tűnhet, mert Jézus nem állítja magáról, hogy saját, „hozzá tartozó” vágygal rendelkezik. Szemben azzal, amit mi magunkról állítunk, ő nem mondja, hogy „ő saját maga”, nem hivatkozik azzal, hogy „csak a saját vágyának engedelmeskedik”. Az a célja, hogy Isten tökéletes *képmásává* váljon. Tehát minden erejét az Atya utánzásának szenteli. Amikor arra hív minket, hogy utánozzuk őt, valójában arra kér, hogy az ő vágyát utánozzuk. Ez a felhívás távolról sem paradox, sokkal ésszerűbb, mint modern guruink tanácsai. Ez utóbbiak arra hívnak minket, hogy éppen az ellenkezőjét tegyük annak, amit ők maguk tesznek, vagy legalábbis állítják, hogy tesznek. Mindegyikük azt kéri a tanítványaitól, hogy a nagy, senkit nem utánzó embert utánozza benne. Ezzel szemben Jézus arra hív minket, hogy azt tegyük, amit ő tesz, hogy hozzá hasonlóan az Atya követőivé váljunk.

Miért tekint úgy Jézus az Atyára és önmagára, mint akik valamennyi ember számára a legjobb modellek? Mert sem az Atyában, sem a Fiúban nincs mohó, egoista vágy. Isten „felkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt” (Mt 5,45). Számítás és a legkisebb különbségtétel nélkül ad az embereknek. Hagyja, hogy a konkoly együtt nőjön a jó magokkal egészen az aratásig (Mt 13,24–30). Ha az isteni érdeknélküliséget utánozzuk, sohasem esünk a mimetikus rivalizálások csapdájába. Ezért mondja Jézus: „Kérjetelek és adatik néktek...” (Mt 7,7).

Amikor Jézus kijelenti, hogy távolról sem megszünteti, hanem beteljesíti a Törvényt, tanításának logikus következményét fogalmazza meg. A Törvény célja az emberek közötti béke. Jézus sohasem veti meg a Törvényt, még akkor sem, amikor az tilalmakat jelent. Eltérően a modern gondolkodóktól, ő jól tudja, hogy a konfliktusok megakadályozása érdekében kezdetben tilalmakhoz

kell folyamodni. A tilalmak elégtelensége ugyanakkor abban rejlik, hogy nem töltik be a szerepüket kielégítő módon. Leginkább negatív jellegük az, ami szükségszerűen felszítja bennünk az áthágásukra irányuló mimetikus tendenciát, miként azt Szent Pál is jól látta. Az erőszak megelőzésének legjobb módja nem a tárgyak, vagy magának a mimetikus vágnak a megtiltásában rejlik, miként azt a tizedik parancsolat teszi, hanem olyan modellel kell szolgálni az emberek számára, amely ahelyett, hogy mimetikus rivalizálásokba sodorná, éppen hogy megvédi majd őket azoktól.

Gyakran azt hisszük, hogy a valódi Istent utánozzuk, de valójában csak az autonómia és a sérthetlenség hamis modelljeit. Távolról sem tesszük magunkat autonómmá és sérthetlenné, éppen hogy jóvátehetetlen rivalizálásokba keveredünk. Ezeket a modelleket a mimetikus rivalizálásokban aratott győzelmük isteníti meg a szemünkben, melynek erőszakossága elfedi előlünk jelentéktelenségüket.

A Jézus utánzására szóló parancsolat távolról sem egy utánzástól mentes univerzumban hangzik el, olyan emberekhez szól, akiket áthat az utánzás. A nem keresztények azt képzelik, hogy a megtéréshez le kellene mondaniuk arról az autonómiáról, amellyel minden ember természetszerűleg rendelkezik, amelytől Jézus mintha meg akarná fosztani őket. Valójában mihelyt Jézust utánozzuk, ráébredünk, hogy korábban is mindig utánoztunk valakit. Az autonómiára irányuló vágyakozásunk arra készítetett minket, hogy letérdeljünk olyan lények előtt, akik — még ha nem rosszabbak is nálunk — ugyanúgy rossz modellek azáltal, hogy nem utánozhatjuk őket anélkül, hogy ne esnénk velük együtt kibogozhatatlan rivalizálások csapdájába.

Az autonómia, amelyről azt hisszük, hogy mindig a hatalommal és tekintéllyel bíró modelleket utánozva nyerjük el, valójában csak az irántuk való csodálatunkból fakadó illúziók visszfénye. Ez a csodálat annál kevésbé van tisztában mimetikus jellegével, minél inkább mimetikus jellegű. Minél inkább „gögösek” és „egoisták” vagyunk, annál jobban alávetjük magunkat a ránk nézve pusztító erejű modelleknek.

Bár az emberi vágy mimetikus jellege a leginkább felelős a bennünket sújtó erőszakos cselekedetekért, nem szabad arra a következtetésre jutnunk, hogy a mimetikus vágy rossz. Ha vágyaink nem lennének mimetikus jellegűek, akkor egyszer s mindenkorra előre meghatározott tárgyakra rögzülnének, vágyaink pusztán az ösztön sajátos formáját alkotnák. Az emberek nem tudnák jobban változtatni vágyaikat, mint a mezőn legelő tehenek. Mimetikus vágy nélkül nem létezne sem szabadság, sem emberi mivolt. A mimetikus vágy önmagában véve jó.

Az ember az a teremtmény, aki elveszítette állati ösztönének egy részét, hogy ezáltal eljusson ahhoz, amit vágnak nevezünk.

Természetes szükségleteik kielégítése után az emberek intenzíven vágyakoznak, de nem tudják pontosan, hogy mire, mert egyetlen ösztön sincs e téren a segítségükre. Nem rendelkeznek saját vágygal. A vágy sajátossága, hogy nem az emberek sajátja. Ahhoz, hogy valóban vágyakozzunk, a minket körülvevő emberekhez kell fordulnunk, kölcsön kell vennünk vágyaikat. E kölcsönvétel gyakran anélkül megy végbe, hogy akár a kölcsönadó vagy a kölcsönvevő tudatában lenne. A modellnek választott személyektől nem pusztán vágyaikat kölcsönözzük, hanem számos viselkedési mintát, magatartást, tudást, előítéletet, preferenciát stb., melyeken belül a legsúlyosabb következményekkel járó kölcsönzés, nevezetesen a vágy átvétele észrevétlen marad. (...)

A mimetikus vágy kiemel minket az állati létből. Ő a felelős bennünk a legjobbért ugyanúgy, mint a legrosszabbért, és ugyanúgy azért, ami az állati szint alá süllyeszt minket, mint ami kiemel az állati sorból. Véget nem érő viszálykodásaink a szabadságunkért fizetett váltságdíj.

Ha a *mimetikus rivalizálás* lényeges szerepet játszik az evangéliumokban, akkor hogyan lehetséges — vethetik egyesek ellenem —, hogy Jézus nem int óva tőle minket? Valójában figyelmeztet a veszélyeire, csak éppen nem vesszük észre. Amikor valami olyat mond, ami ellentétes az illúzióinkkal, akkor azt nem halljuk meg.

A mimetikus rivalizálást és annak következményeit jelölő szavak a *skandalon* főnév és a *skandalizein* ige. A szinoptikus evangéliumokban Jézus egy, a hosszúsága és az intenzitása által egyaránt figyelemre méltó tanítást szentel a botránynak (Mt 18,6–9; Mk 9,42–48; Lk 17,1–3).

Akárcsak az eredeti héber kifejezés, a 'botrány' szó nem pusztán olyan hétköznapi akadályt jelöl, amelyet az első beleütközés után már nehézség nélkül elkerülünk, hanem olyan paradox akadályt, amelyet szinte lehetetlen elkerülni: minél inkább taszít minket a botrány, valójában annál jobban magához is vonz. A botránkozást szenvedett csak annál nagyobb hévvel veti magát a küzdelembe, hogy korábban már megsérült.

E különös jelenség megértéséhez elegendő felismerni benne mindazt, amit a korábbiakban leírtam, a mimetikus rivális felek magatartását, akik kölcsönösen megtiltva egymás számára a vágyott tárgyat, egyre jobban felerősítik vágyukat. Szisztematikusan ellensúlyt alkotva egymással szemben, hogy szabaduljanak kérlelhetetlen rivalizálásuktól, újra és újra beleütköznek a csábító akadályba, melyet immár egymás számára jelentenek.

A botránnyok egybeesnek a mimetikus rivalizálás hamis végtelelével. Növekvő mértékben szülik az irigységet, a féltékenységet, a neheztelést, a gyűlöletet, mindenféle újszerű méreganyagot nem pusztán a kezdeti szembenállók, hanem mindazok számára is, akik hagyják magukat elkápráztatni a rivalizáló vá-

gyak intenzitása által. A botrányok növekedésében mindegyik megtorlás egy újabbat von maga után, amely a korábbinál erőszakosabb. Ha semmi nem állítja meg, a spirál szükségszerűen bosszúk sorozatába torkollik, amely az erőszak és a mimetizmus tökéletes fúziója.

A görög *skandalizein* szó egy olyan igéből ered, amelynek a jelentése: „sántít”. Mire hasonlít egy sántító ember? Olyan valakire, aki mintha árnyékaként követne egy láthatatlan akadályt, amelyben folytonosan megbotlik.

„Jaj a botrányokozóknak!” Jézus legünnepélyesebb figyelmeztetését azokhoz a felnőttekhez intézi, akik a gyermekeket a botrány pokoli börtönébe taszítják. Az utánzás minél ártatlanabb és gyanútlanabb, minél könnyebben botránkozást okoz, annál vétkesebb a visszaélésekben. A botrányok annyira rettenetesek, hogy a velük szembeni figyelmeztetéshez Jézus tőle szokatlan hiperbolikus stílushoz folyamodik: „Ha kezed vagy lábad botrányt okoz, vágd le...; Ha szemed okoz botrányt, vágd ki...”

A freudisták tisztán szimptomatikus magyarázatát adják a botrány szónak. Ellenséges előítéleteik nem teszik lehetővé számukra, hogy e gondolatban felismerjék annak a hiteles meghatározását, amit ők „ismétlési kényszernek” neveznek. Azért, hogy pszichoanalitikus szempontból elfogadhatóvá tegyék a Bibliát, az újabb fordítók — akik úgy tűnik, inkább tartanak Freudtól, mint a Szentlélektől — igyekeznek kigyomlálni minden, a modern dogmatizmus által cenzúrázott kifejezést. Például a régi Bibliákban még szereplő csodálatos „botlás köve” [„*pierre d'achoppement*” – Iz 8,14] kifejezést ízetlen eufemizmusokkal helyettesítik, pedig egyedül az képes visszaadni a botrányok ismétlődő és „addiktív” dimenzióját.

Jézus nem csodálkozna félreismert tanítását látva. Nem voltak illúziói arról, hogy miként fogadják majd az üzenetét. A világunkban Istentől jövő láthatatlan dicsőségnél az emberek többsége előnyben részesíti az emberektől eredő dicsőséget, amely megsokszorozza útján a botrányokat. Lényege abban rejlik, hogy győzedelmeskedik a gyakran evilági: katonai, politikai, gazdasági, sport, szexuális, művészi, intellektuális, és nem egyszer vallási hatalmak által okozott mimetikus rivalizálásokban.

A „*Mert szükség, hogy botránkozások essenek...*” mondatnak semmi köze nincs az antik végzethez, sem pedig a „tudományos determinizmushoz”. Egyenként tekintve az emberek nem szükségszerűen kényszerülnek mimetikus rivalizálásokra, azonban a közösségek nem térhetnek ki azok elől, mivel nagyszámú egyént foglalnak magukba. Mihelyt az első botrány megesisik, újabbakat szül, és ez *mimetikus válságokat* eredményez, melyek egyre jobban terjednek és súlyosbodnak.

Bende József fordítása